

ЛОГІСТИЧНЕ ТА МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 338.24: 330. 341. 1

І.В. Алексєєв, С.В. Князь, І.М. Талатура
Національний університет “Львівська політехніка”

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАРКЕТИНГУ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

© Алексєєв І.В., Князь С.В., Талатура І.М., 2007

Сьогодні підприємства, які є природними монополіями, здійснюють виробничо-господарську діяльність без урахування характеру попиту на їхні послуги з боку споживачів. Це в комплексі з іншими факторами значною мірою зумовлює завищення цін на послуги природних монополій і не сприяє покращанню умов надання послуг. У статті виокремлено напрями і, в їхніх межах, заходи щодо удосконалення державного управління розвитком маркетингу природних монополій.

For today enterprises which are natural monopolies carry out production activity without taking into account character of demand on their services from the side of users. It in a complex with other factors to a great extent predetermines overstating of prices on services of natural monopolies and is not instrumental in the improvement of terms of grant of services. In the article directions are selected and, in their scopes, measures on the improvement of state administration by development of marketing by natural monopolies on bases of development of marketing.

Постановка проблеми. В умовах ринку суспільний інтерес і вимоги до рівня виконання природними монополіями покладених на них економічних і соціальних функцій постійно зростають. Відповідно до чинного законодавства гарантом інтересів споживачів послуг природних монополій є держава, яка не є єдиним власником майна природних монополій, проте планує показники їхнього розвитку, розробляє і організовує заходи із досягнення запланованих показників, контролює і регулює їхню діяльність. Як відомо, сьогодні суб'єкти природних монополій виконують покладені на них функції без урахування характеру попиту споживачів, що позначається на рівні якості послуг. Органи державного управління, контролюючи суб'єктів природних монополій, також не акцентують уваги на рівні якості їхніх послуг. Це призводить до того, що природні монополісти через відсутність у їхній діяльності системи маркетингу, тобто системи дослідження попиту, недостатньо ефективно реалізують покладені на них функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі значну увагу приділено дослідженню методів ціноутворення на послуги природних монополістів, способам регулювання діяльності природних монополій, механізмам вирішення проблем правового характеру щодо відшкодування втрат суб'єктів природних монополій тощо. Найвідомішими у цих напрямках є праці А. Амоші, В. Базилевича, С. Биконі, М. Гамана, Л. Жемчужникової, Т. Косової, О. Костусєва, В. Паламарчука, В. Полуянова, Л. Слабака, В. Соловйова, Г. Филюка, Д. Бейна, О. Вільямсона, В. Віскузі, Дж. Вернона, Дж. Гарингтона, А. Шлейфера та інших. Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в теорії та практиці державного управління розвитком природних монополій, є частина питань, які залишаються постійним об'єктом дискусій. Серед них можна назвати формування методичних підходів і механізмів дослідження характеру попиту споживачів послуг суб'єктів природних монополій, а також способи задоволення потреб різних груп споживачів за суспільно прийнятною вартістю надання послуг.

Формування цілей статті. Метою статті є розробити рекомендації щодо удосконалення державного управління розвитком маркетингу суб'єктів природних монополій.

Виклад основного матеріалу. На підставі огляду і аналізу літературних джерел, а також дослідження факторів, які впливають на державне управління розвитком маркетингу природних монополій (ДУРМППМ), виявлено напрями удосконалення ДУРМППМ. До них належать: формування дієвої системи контролю за цінами і якістю товарів (послуг); запровадження оптимальної методики ціноутворення на товари (послуги) природних монополістів; удосконалення планування показників розвитку природних монополій; реорганізування інфраструктури управління природними монополіями; формування дієвої системи стимулювання природних монополій та їхніх керівників; формування диверсифікованої системи контролювання повноти і своєчасності виконання планів розвитку природних монополій.

Ознайомлення із працями вітчизняних і зарубіжних науковців, які досліджували проблеми ціноутворення на товари (послуги) природних монополій, дає змогу стверджувати, що найпоширенішим методом ціноутворення є метод “витрати + прибуток”. Перевагою цього методу для суб'єктів природних монополій є те, що вони дають змогу формувати ціни на товари, послуги із гарантованим певним рівнем прибутку. Перевагою його застосування для держави є те, що регулювати ціни на товари (послуги) природних монополістів можна, нормуючи витрати і прибутки. Низка економістів, базуючись на результатах аналізу статистичних даних, об'єктивно стверджують, що нормування витрат і прибутку зумовлює зниження зацікавленості суб'єктів природних монополій у результатах діяльності.

Для природних монополій в Україні характерне погіршення якості послуг в умовах фіксації тарифів, що дає їм змогу завищувати витрати та отримувати вищий рівень прибутку. Існує практика штучного завищення тарифів на продукцію суб'єктів природних монополій, що зумовлено включенням у базу розрахунку тарифів сум безнадійної заборгованості [1–7].

Сьогодні об'єктивно визріла потреба активізування інноваційної діяльності у галузях, де діють природні монополії, зокрема щодо ціноутворення. Як відомо, інноваційна діяльність поступається перед комерційною та промисловою діяльністю ризикованішим характером, рівнем рентабельності і тривалим часом обігу капіталу. Тому інноваційна діяльність може розвиватися тільки за умов компенсаційно-заохочувальних заходів із боку держави та створення відповідних умов на регіональному рівні [8].

Удосконалення стимулювання базується на ідеї непрямого податкового стимулювання, що стає в останні роки все популярнішим. Держава ставить перед приватним сектором мету і виділяє фінансові ресурси на її досягнення. Проте ці ресурси не розподіляються між конкретними фірмами, а пропонуються всім потенційним претендентам у формі пільг зі сплати податку з прибутку. Скористатися податковими пільгами зможуть лише зацікавлені фірми, спроможні діяти в окресленому державою напрямку.

Певною мірою інноваційним рішенням щодо вирішення проблеми формування оптимальних цін на продукцію природних монополістів, а також проблеми запровадження ефективного контролю за ціноутворенням і якістю послуг природних монополістів, є встановлення у законодавчому порядку прямої залежності між цінами на продукцію природних монополістів і рівнем їхнього оподаткування із урахуванням рівня задоволення потреб споживачів.

Досягнення зниження собівартості одиниці продукції суб'єктів природних монополій необхідно розраховувати як суму відхилень фактичного обсягу виробництва від планового та фактичного рівня собівартості від планового рівня [9, с. 317–320]:

$$E_{mn} = (C_n - C_m)(O_z - O_n) + (C_z - C_n)O_z,$$

де C_n – планова (очікувана) собівартість одиниці продукції, грн.; C_m – собівартість одиниці продукції за минулий (базисний) період, грн.; O_z – обсяг виробництва продукції в натуральному вираженні у звітному періоді; O_n – плановий обсяг виробництва продукції у натуральному вираженні; C_z – собівартість одиниці продукції звітного періоду, грн.

Унаслідок встановлення цієї залежності виробнича програма суб'єктів природних монополій могла б формуватись у вигляді оптимізаційної задачі. Як недетерміновані розглядатимемо ринкові ціни на виробничі ресурси суб'єктів природних монополій, що необхідні для виробництва товарів (надання послуг). Оптимальною виробничою програмою суб'єктів природних монополій вважатимемо таку, яка дає змогу отримати найбільший прибуток у звітному періоді порівняно з попереднім із урахуванням сплаченого податку з прибутку підприємств.

У табл. 1 наведено відомі, керовані і некеровані параметри оптимізаційної економіко-математичної моделі.

Таблиця 1

Відомі, невідомі (керовані) і некеровані параметри оптимізаційної економіко-математичної моделі

Умовні позначення	Назви показників
Відомі величини	
n	Кількість товарів (послуг), які виробляє (надає) суб'єкт природної монополії
j	Номер окремого товару (послуги) ($j = \overline{1, n}$)
m	Кількість видів виробничих ресурсів
i	Номер окремого виду виробничих ресурсів ($i = \overline{1, n}$)
a_{ij}	Нормативні витрати i -го виробничого ресурсу на виробництво одиниці j -го товару (послуги)
b_i	Наявні обсяги виробничих ресурсів i -го виду
c_j	Змінна частина собівартості формування одиниці j -го товару (послуги), без урахування вартості спожитих виробничих ресурсів
c_{j_1}	Змінна частина собівартості формування одиниці j -го товару (послуги), без урахування вартості спожитих виробничих ресурсів у базовому періоді
c_{j_2}	Змінна частина собівартості формування одиниці j -го товару (послуги), без урахування вартості спожитих виробничих ресурсів у звітному періоді
R	Ставка податку з прибутку підприємств, яка діє за звичайних умов
K_1	Коефіцієнт отримання прибутку суб'єктом природної монополії в умовах сплати податку з прибутку за звичайних умов
$x_j^{\min}, x_j^{\max}$	Відповідно нижня і верхня межі обсягу виробництва j -го товару (послуги)
$y_i^{\min}, y_i^{\max}$	Відповідно нижня і верхня межі обсягу виробничого використання i -го ресурсу
$v_i^{\min}, v_i^{\max}$	Відповідно нижня і верхня межі обсягу придбання додаткових виробничих ресурсів i -го виду
$w_i^{\min}, w_i^{\max}$	Відповідно нижня і верхня межі обсягу реалізації надлишку виробничих ресурсів i -го виду
Невідомі величини (керовані параметри)	
x_j	Обсяг виробництва (формування) j -го товару (послуги)
y_i	Обсяг виробничого споживання i -го ресурсу
v_i	Обсяг закупівлі (залучення) додаткових виробничих ресурсів i -го виду
w_i	Обсяг реалізації надлишку виробничих ресурсів i -го виду
z	Загальний прибуток суб'єкта природної монополії
K_2	Коефіцієнт отримання прибутку суб'єктом природної монополії за умов досягнення економії на витратах i , відповідно, за умов зниження ставки податку з прибутку
Некеровані параметри	
p_j	Ринкова ціна одиниці j -го товару (послуги)
q_i	Ринкова ціна i -го виробничого ресурсу

Примітки: розрахунок коефіцієнта K_2 , як і застосування цієї моделі загалом, є доцільним лише за умови виникнення економії витрат у структурі собівартості послуг суб'єктів природних монополій.

Для забезпечення коректності побудови економіко-математичної оптимізаційної моделі введемо певні залежності та обмеження (табл. 2).

Таблиця 2

Залежності та обмеження економіко-математичної моделі

Економічний зміст залежностей та обмежень	Математичний вираз залежностей та обмежень
У недетермінованих умовах ринкові ціни на виробничі ресурси і товари (послуги) суб'єктів природних монополій є невизначеними у межах певних діапазонів	$x_j^{\min} \leq x_j \leq x_j^{\max}, \quad j = \overline{1, n};$ $y_i^{\min} \leq y_i \leq x_i^{\max}, \quad i = \overline{1, m};$ $v_i^{\min} \leq v_i \leq v_i^{\max}, \quad i = \overline{1, m};$ $w_i^{\min} \leq w_i \leq w_i^{\max}, \quad i = \overline{1, m}.$
Виробниче споживання ресурсів має здійснюватись з урахуванням певних нормативів витрат ресурсів та запланованого обсягу виробництва товарів (послуг)	$y_i = \sum_{j=1}^n a_{ij} x_j, \quad i = \overline{1, m}.$
Суми обсягів наявних та закуплених (залучених) додаткових виробничих ресурсів i -го виду мають дорівнювати сумі обсягів виробничого споживання та реалізації надлишку ресурсів i -го виду	$b_i + v_i = y_i + w_i, \quad i = \overline{1, m}.$
Розглядається програма виробництва товарів (послуг) масового споживання, тому у економіко-математичній моделі оптимізуватиметься прибуток суб'єкта природної монополії, який розраховується як сума доходів від реалізації вироблених товарів (послуг) та доходів від реалізації надлишку виробничих ресурсів, що зменшена на вартість використаних виробничих ресурсів	$z = \sum_{j=1}^n p_j x_j + \sum_{i=1}^m q_i w_i - \sum_{j=1}^n c_j x_j + \sum_{i=1}^m q_i y_i.$

На підставі вищенаведених залежностей і обмежень запишемо економіко-математичну модель виробничої програми виробництва товарів (послуг) суб'єктом природної монополії, яка належить до класу задач лінійного програмування

Наведена модель є задачею лінійного програмування, для пошуку її розв'язку можна використати пакет прикладних програм Microsoft Office Excel.

Застосування на практиці такої моделі стимулюватиме суб'єктів природних монополій до пошуку джерел зниження собівартості товарів (послуг) і збільшення обсягу прибутку. Природним є зауваження стосовно того, чи оптимальними будуть ціни, які встановлюватимуться за таких умов. Адже, прагнучи збільшити обсяг прибутку, суб'єкти природних монополій можуть збільшувати частку прибутку у структурі ціни товарів (послуг), порушуючи інтереси споживачів.

$$\left. \begin{aligned}
 z &= \left(\sum_{j=1}^n (p_{j_1} - c_{j_1}) x_{j_1} - \sum_{i=1}^m q_{i_1} y_{i_1} + \sum_{i=1}^m q_{i_1} w_{i_1} \right) \square K_1 - \\
 &\left(\sum_{j=1}^n (p_{j_2} - c_{j_2}) x_{j_2} - \sum_{i=1}^m q_{i_2} y_{i_2} + \sum_{i=1}^m q_{i_2} w_{i_2} \right) \square K_2 \rightarrow \max; \\
 K_1 &= \frac{1-R}{1}; \quad K_2 = K_1 + \frac{C_{j_2} - C_{j_1}}{C_{j_1}}; \\
 \sum_{j=1}^n a_{ij_1} x_{j_1} - y_{i_1} &= 0, \quad i = \overline{1, m}; \quad \sum_{j=1}^n a_{ij_2} x_{j_2} - y_{i_2} = 0, \quad i = \overline{1, m}; \\
 y_{i_1} - v_{i_1} + w_{i_1} &= b_{i_1}, \quad i = \overline{1, m}; \quad y_{i_2} - v_{i_2} + w_{i_2} = b_{i_2}, \quad i = \overline{1, m}; \\
 x_{j_1}^{\min} \leq x_{j_1} &\leq x_{j_1}^{\max}, \quad j = \overline{1, n}; \quad y_{i_2}^{\min} \leq y_{i_2} \leq x_{i_2}^{\max}, \quad i = \overline{1, m}; \\
 v_{i_1}^{\min} \leq v_{i_1} &\leq v_{i_1}^{\max}, \quad i = \overline{1, m}; \quad w_{i_2}^{\min} \leq w_{i_2} \leq w_{i_2}^{\max}, \quad i = \overline{1, m}.
 \end{aligned} \right\}$$

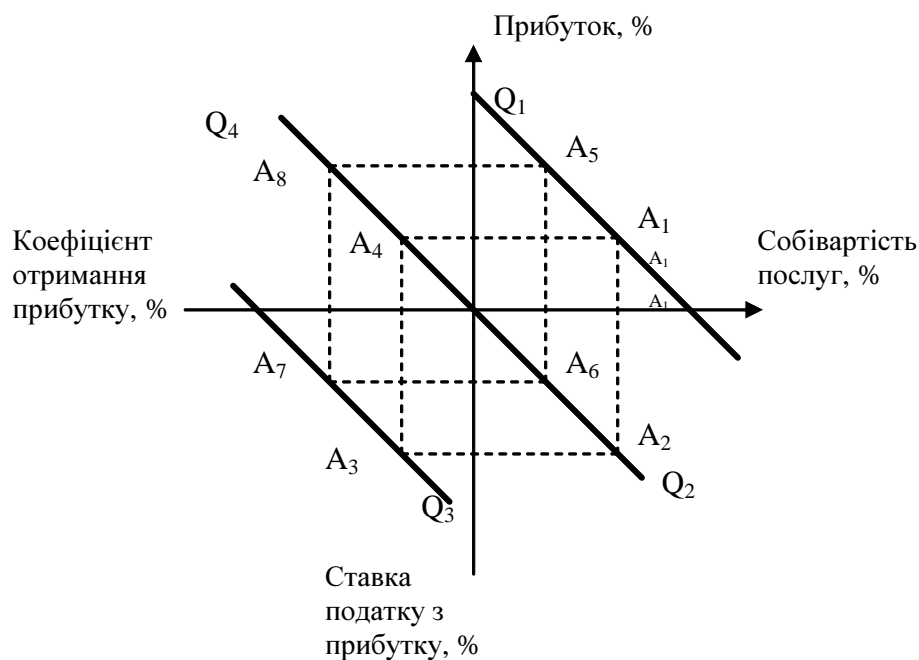
Для вирішення цієї проблеми пропонуємо продовжувати практику нормування частки прибутку в структурі цін на товари (послуги) природних монополій. Поряд з цим, доцільно стимулювати суб'єктів природних монополій до диверсифікації джерел отримання прибутку від інвестиційної та фінансової діяльності. Поширюючи умови оподаткування прибутку від операційної діяльності на прибуток від інвестиційної та фінансової діяльності, можна захистити інтереси споживачів, а суб'єкти природних монополій отримають стимул до раціонального формування витрат і розвитку видів діяльності.

Отже, у результаті досліджень запропоновано ідею можливого вирішення проблеми завищення цін суб'єктами природних монополій. Як видно з вищевикладеного матеріалу, розкриття сутності ідеї обмежується встановленням залежностей між такими категоріями, як собівартість товарів (послуг), прибуток, розмір знижок на податок з прибутку суб'єктів природних монополій тощо, проте визначення і обґрунтування податкових знижок, нормативів частки прибутку в структурі цін відсутні. Причиною цього є відсутність достовірної статистичної інформації про величину і структуру собівартості товарів (послуг) суб'єктів природних монополій, розмір прибутку в структурі цін, обсяг сплачених податків тощо.

Щодо запровадження методики ціноутворення на товари (послуги) суб'єктів природних монополій, то, за результатами досліджень, оптимальною вважаємо методику, яка передбачає формування ціни із застосуванням: стимулів до зниження собівартості; нормативів до встановлення частки прибутку у структурі цін.

На рисунку показано графік залежностей між собівартістю, прибутком, податком з прибутку і коефіцієнтом отримання прибутку суб'єктами природних монополій в умовах стимулювання суб'єктів природних монополій до зниження собівартості і нормування прибутку у структурі ціни товарів (послуг).

Точки A_1, A_2, A_3, A_4 , які відкладено відповідно на прямих Q_1, Q_2, Q_3, Q_4 , відображають залежності між досліджуваними категоріями в сучасних умовах. Своєю чергою, точки A_5, A_6, A_7, A_8 відображають залежності, які можуть виникнути між досліджуваними категоріями в умовах стимулювання суб'єктів природних монополій до зниження собівартості.

Залежність між собівартістю послуг, прибутком, ставкою податку з прибутку і коефіцієнтом отримання прибутку суб'єктами природних монополій

Варто зауважити, що рівень отриманого суб'єктами природних монополій прибутку, який показано на осі ординат, репрезентує прибуток від усіх видів діяльності. Адже, як зазначалось вище, досягнувши зниження собівартості основної продукції, суб'єкт природної монополії повинен претендувати на знижку зі сплати податку з прибутку підприємств, одержаного від будь-якого виду діяльності, що стимулюватиме його до диверсифікування джерел отримання прибутку.

В. Кіп Віскозі, Дж.М. Вернон та Д.Е. Гарингтон стверджують, що регулювання на підставі результативності витрат є одним із найдієвіших способів поліпшення результатів діяльності природних монополістів. Автори зазначають, що метою застосування регулювання на підставі результативності витрат є сприяння досягненню кінцевих результатів, у яких зацікавлені особи, котрі відчувають на собі вплив регулювання. Замість того, щоб змушувати до ведення єдиних загальнонаціональних стандартів, часто бажано дати фірмам певну свободу дій у визначенні ними засобів дотримання цих стандартів [10, с. 73]

Описана вище сукупність заходів націлена як на формування дієвої системи контролювання цін і якості товарів (послуг), так і на удосконалення методики ціноутворення на товари (послуги) природних монополій.

Удосконалення ДУРМППМ у вищевказаних напрямках, окрім запропонованих заходів, вимагає також реалізації заходів, націлених на захист інтересів споживачів. Обґрунтовують актуальність захисту споживачів аналітики Міжнародного центру перспективних досліджень. Вони стверджують, що монополістичний характер ринку послуг суб'єктів природних монополій і високий ступінь залежності населення від їхнього отримання зумовлюють високу значущість необхідності забезпечити захист інтересів споживачів. Зазвичай загальними питаннями захисту займаються інституції виконавчої влади. Однак специфічність ринку і взаємовідносин між його суб'єктами зумовлює потребу у створенні системи захисту інтересів споживачів, стеження за забезпеченням конституційних прав споживачів товарів (послуг) суб'єктів природних монополій. Міжнародним загальноновизнаним документом у цій сфері є Керівні принципи ООН для захисту інтересів споживачів, які визначають загальні принципи для побудови національної інституційно-правової системи. Низка міжнародних документів визначає принцип захисту конкретної сфери інтересів споживачів. Зокрема, Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в ухваленні рішень і доступ до правосуддя з питань, пов'язаних з довкіллям, визначає порядок захисту екологічних інтересів споживачів послуг і суспільства загалом. Забезпечення захисту прав споживачів закріплено українським законодавством як основний принцип регулювання діяльності природних монополій [11–16].

Оскільки вимоги до якісного врядування (good governance) передбачають прозорість і підзвітність влади та її активне реагування на потреби суспільства, останнім часом в Україні при державних установах створюють громадські ради, які також є загальноновизнаним способом відстоювання інтересів громадськості. Однак нині на практиці як такої системи захисту інтересів споживачів послуг суб'єктів природних монополій немає. Ініціативи в цій сфері мають спорадичний характер, часто-густо це політичні акції, спрямовані більше на швидке нарощування політичного капіталу, аніж на реальний захист споживачів [11, с. 46–47].

Серед напрямів удосконалення ДУРМППМ виділено поліпшення планування показників розвитку суб'єктів природних монополій, а також формування диверсифікованої системи контролювання повноти і своєчасності виконання планів розвитку суб'єктів природних монополій. Дослідження показали, що удосконалення державного управління у вказаних напрямках значною мірою зводиться до пошуку відповіді на питання – чи можливе відшкодування поточних і капітальних витрат на розвиток природних монополій за рахунок тарифів. Як відомо, відповідно до вітчизняного законодавства природні монополії можуть перебувати у будь-якій формі власності. Тобто джерела фінансування розвитку природних монополій є необмеженими. В Україні сьогодні, зокрема у сфері виробництва електроенергії, газу та води, а також у сфері транспорту і зв'язку, власником значної частини основних фондів (виробничих і невиробничих) залишається держава. На 1 січня 2006 р. Державним комітетом статистики зареєстровано 5079 суб'єктів ЄДРПОУ у сфері виробництва електроенергії, газу та води, з них 2218 – комунальні підприємства, 51 – державні підприємства, 64 – колективні підприємства. У сфері транспорту та зв'язку зареєстровано 32497 підприємств, з них 293 – державні підприємства, 384 – комунальні підприємства, 821 – колективні підприємства.

Більшість основних фондів значною мірою зношені, вони потребують капітального ремонту або заміни. Оновити основні фонди суб'єктів природних монополій за рахунок коштів державного бюджету України, за кошти місцевих бюджетів, а також за кошти позабюджетних фондів сьогодні нереально, як і нереально залучити кошти корпоративних та індивідуальних інвесторів. Проблема полягає у тому, що головним джерелом відшкодування витрат у суб'єктів природних монополій є оплата послуг фізичними і юридичними особами за встановленими тарифами. Розмір тарифів, як правило, є предметом гострих дискусій як в органах державної влади, так і в суспільстві. Склалась ситуація, за якої зміна тарифів на більшість послуг суб'єктів природних монополій призводить до суспільних і політичних збурень незалежно від того, наскільки вони економічно обґрунтовані. Причинами неефективності планування розвитку суб'єктів природних монополій є нераціональність побудови організаційних структур управління суб'єктів природних монополій, низький рівень платіжної дисципліни споживачів послуг суб'єктів природних монополій, а також недовіра державних і відсутність громадських інститутів захисту прав споживачів.

За результатами досліджень пропонуємо покращити умови планування розвитку природних монополій, вирішивши вищевказані проблеми. Заходами, націленими на виконання цього завдання, є: формування системи інформування громадськості про обсяг і якість надання послуг суб'єктами природних монополій, про підрозділи і окремих осіб, які відповідають за стан комунікацій із надання послуг, про види відповідальності суб'єктів природних монополій за зобов'язання перед споживачами; створення представництв, спеціалізованих відділів у структурі органів державного управління на місцях і покладення на них функції консультування споживачів послуг природних монополій на предмет їхніх прав і обов'язків, а також представлення їхніх інтересів в судових органах; застосування на практиці системи стимулювання суб'єктів природних монополій до зниження собівартості послуг. Вказані заходи, з одного боку, сприятимуть задоволенню інтересів споживачів послуг і посиленню їхньої платіжної дисципліни, а з іншого, – сприятимуть точному прогнозуванню грошових потоків на ринку послуг природних монополій. У комплексі із заходами, націленими на реструктуризацію інфраструктури галузей національної економіки, це дасть змогу оновити основні фонди суб'єктів природних монополій за рахунок коштів інвесторів і окупити ці кошти за рахунок формування економічно обґрунтованих тарифів.

Як один із напрямів удосконалення ДУРМППМ виділено реорганізування інфраструктури управління розвитком природних монополій. Як відомо, реорганізація – це перебудова, перетворення, зміна структури, форми організації, управління тощо [14, с. 1025–1026]. На підставі огляду і аналізу літературних джерел, а також ознайомлення із матеріалами суб'єктів природних монополій і керівників органів державної влади доходимо висновку, що під реорганізуванням організаційної структури управління розвитком природних монополій необхідно розуміти сукупність організаційних заходів, націлених на раціоналізацію управлінських дій органів державної влади.

Усі, окрім двох останніх інфраструктурних елементів, належать до керуючої системи управління. Фахівці стверджують, що головною причиною нераціональності дій органів державної влади стосовно суб'єктів природних монополій є недосконалість законодавства про природні монополії, а також відсутність механізму дотримання суб'єктами ДУРМППМ положень законодавства на практиці. Свідченням об'єктивності цієї тези є факти неоднозначного трактування положень законодавства про природні монополії Антимонопольним комітетом України і господарськими судами. Створена інфраструктура ДУРМППМ вимагає уточнення сутності виконуваних нею функцій, а також уточнення механізму їхнього виконання. Так, відповідно до Закону України “Про природні монополії” Національні комісії регулювання природних монополій є центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом, які ухвалюють і реалізують рішення щодо розвитку природних монополій. Проте, як відомо, сьогодні лише на ринку електроенергії діє така комісія. Крім того, відповідно до Закону України “Про антимонопольний комітет України” рішення Антимонопольного комітету України є обов'язковим до виконання, проте на практиці суб'єкти природних монополій через суди уникають їхнього виконання. Внаслідок цього інтереси споживачів послуг суб'єктів природних монополій залишаються порушеними, що прямо суперечить меті формування суб'єктів природних монополій. Єдиним інфраструктурним елементом в системі

ДУРМППМ, який має достатню свободу дій для захисту інтересів споживачів товарів (послуг) суб'єктів природних монополій, є громадські організації, проте сьогодні їхня кількість та активність діяльності на ринку природних монополій є незначними. Так, за даними Державного комітету статистики, в Україні станом 1 січня 2006 р. зареєстровано 46682 громадські організації, з них у сфері виробництва електроенергії, газу та води створена лише одна громадська організація, а у сфері транспорту і зв'язку – три громадські організації.

Отже, пропонуємо покращити умови використання чинної організаційної структури управління ДУРМППМ за допомогою: підготовки Указів Президента України про створення Національних комісій на усіх ринках, де діють природні монополії; внесення змін і доповнень у Господарський кодекс України, Закон України “Про антимонопольний комітет України” та Закон України “Про природні монополії” на предмет узгодження формування і реалізації рішень у формі санкцій, спрямованих проти суб'єктів, які порушили антимонопольне законодавство; внесення доповнень до правових актів, які регулюють діяльність природних монополій в Україні у формі додатків на предмет уточнення тих термінів і понять, які неоднозначно трактують органи державної влади, щоб уникнути неоднозначного їхнього трактування у майбутньому; формування спільної для суб'єктів керуючої системи управління розвитком природних монополій інформаційної бази даних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. До напрямів удосконалення ДУРМППМ належать напрями, які стосуються захисту інтересів споживачів товарів (послуг) природних монополій, а також напрями, що стосуються раціоналізації ДУРМППМ. Перша група напрямів об'єднує: формування дієвої системи контролю за цінами і якістю товарів (послуг); запровадження оптимальної методики ціноутворення на товари (послуги) природних монополістів. Своєю чергою, до другої групи належать: удосконалення планування показників розвитку природних монополій; реорганізування інфраструктури управління природних монополій; формування дієвої системи стимулювання природних монополій та їхніх керівників; формування диверсифікованої системи контролювання повноти і своєчасності виконання планів розвитку природних монополій; створення системи регулювання діяльності природних монополій за цільовими результатами.

Подальші дослідження необхідно вести у напрямку формування механізмів реалізації заходів із удосконалення ДУРМППМ, а також удосконалення інформаційного забезпечення маркетингової діяльності суб'єктів природних монополій.

1. Венгер В.В. Державне регулювання цін на продукцію природних монополій // *Фінанси України* – 2005. – №3. – С. 82–89.
2. *Господарський кодекс України*. – К.: Істина, 2003.
3. Конончук М.В. *Особливості функціонування природних монополій в умовах ринкової трансформації* / Автореф. дис...канд. екон. наук / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Карабіна, Харків – 2004. – С. 7–10.
4. Федулова Л., Пащука М. *Розвиток національної інноваційної системи* // *Економіка України*. – 2005. – №4. – С. 35–47.
5. Філюк Г.М. *Природні монополії та їх регулювання у трансформаційній економіці країни* / Автореф. дис...канд. екон. наук / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, К. – 2001. – С. 13–15.
6. Філюк Т. *Сучасні тенденції та проблеми регулювання діяльності суб'єктів природних монополій в Україні* // *Економіка України* – 2004. – № 7. – С. 31–40.
7. Шишкіна О.В. *Особливості монопольного розвитку промислового комплексу в нових умовах господарювання* // *Вісник Чернігівського ДТУ* – 2001. – №14. – С. 36.
8. Амоша О.І. *Механізм переходу економіки України на інноваційну модель розвитку: Монографія*. – НАН України, Ін-т економіки та промисловості. – Донецьк, 2002. – 107с.
9. Цал-Цалко Ю.С. *Витрати підприємства: Навч. посібник*. – К.: ЦУЛ, 2002.
10. Віскузі, В. *Кін та ін. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: Пер. з англ.* / Віскузі, В. Кін, Джон. М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон (мол.); *Наук. ред. пер. та автор. передм. О. Кілієвич*. – К., 2004.
11. *Регуляторна реформа у житлово-комунальному господарстві України: Аналітична доповідь до проекту “Програма розробки політики”*: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2005р. – 59с. // www.icps.com.ua.
12. United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA). 1985. UN. 13. <http://www.un.org/esa/sustdev/sdissues/consumption/english.pdf>; *Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making*.
14. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. і голов. Ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ

“Перун”, 2003. – С. с.386, 1087. 15. Богданова Е.Л. Информационный маркетинг: Учеб. пособие.– Санкт-Петербург, 2000.. 8. 16. Информационные технологии в маркетинге: Учебник для вузов / Г.А. Титоренко, Г.Л. Макарова, Д.М. Дайитбегов и др.; Под ред. проф.. Г.А. Титоренко. – М., 2000.

УДК 336.02: 662.323

Н.І. Бегін

ДАТ “Чорноморнафтогаз”, м. Сімферополь

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВИДОБУВАННЯ

© Бегін Н.І., 2007

Розглянуто проблемні питання оподаткування нафтогазових підприємств в контексті державної регулятивної політики та необхідності її вдосконалення. Показано, що державні заходи регулювання не сприяють покращанню фінансово-інвестиційного стану нафтогазових підприємств, що створює загрози у їхній діяльності та реалізації державної програми освоєння ресурсів газу та нафти регіону. Запропоновано заходи щодо покращання державного регулювання.

The sensitive issues of the oil and gas enterprises taxation were considered from the point of view of the state regulation policy and the need of its perfection. It is shown that the state measures of adjusting are not instrumental in the improvement of the financially investment state of oil and gas enterprises, which creates the threats of their activity and realization of the government program of mastering of resources of gas and oil in the region. Measures are offered on the improvement of government control.

Постановка проблеми. Оптимальна структура оподаткування є проблемним питанням для багатьох країн світу, а особливо – для України. За умов нестабільної політичної та економічної ситуації в країні виникає потреба у формуванні бюджету з мінімальним дефіцитом, що й підтверджує визначальне значення фіскальної функції оподаткування в Україні. Ця функція повинна мобілізувати грошові ресурси підприємств у вигляді податків в бюджети різних рівнів. Водночас більшість динамічно зростаючих країн світу головною функцією оподаткування вважають регуляторну, яка має забезпечувати передовсім конкурентоспроможність та рівні умови функціонування в країні всіх суб’єктів господарювання. Тому надзвичайно актуальним є науково-практичне обґрунтування раціонального поєднання цих функцій, що й визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми податкового регулювання досліджено у багатьох наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних економістів, серед яких слід назвати І.В. Алексєєва, Б.М. Данилишина, В.С. Загорського, Т.І. Єфименко, Ю.Б. Іванова, О.П. Кириленко, О.О. Лапко, В.С. Міщенко, В.М. Опаріна, О.М. Тіщенко та інших. Однак проблема оподаткування нафтогазових підприємств в Україні, які відіграють значну роль у формуванні дохідної частини бюджету, досліджена недостатньо. З одного боку, це пов’язано з необхідністю вдосконалення системи державного регулювання, з іншого – із відносною закритістю аналітичних матеріалів по галузі, що спричинено тією роллю, що вона відіграє у розвитку економіки держави.

Формулювання цілей статті. Завданням цієї статті було проаналізувати систему оподаткування в умовах трансформаційних процесів в економіці та з позиції реалій в нафтогазовій галузі, а також на засадах використання досвіду інших компаній та чинного законодавства розробити рекомендації щодо вдосконалення системи оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2003 р., значно ускладнилося планування господарсько-фінансової діяльності підприємств нафтогазового комплексу, оскільки надзвичайно